

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 492-510.

Geliş Tarihi-Received: 31.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 04.10.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1353486

Atasözlerinde Halk Bilimi Unsurlarına Bağlı Hayvan Metaforunun İncelenmesi

Investigation of Animal Metaphor in Proverbs Depending on Folklore Elements

Fatma YILDIRMIŞ*

Öz

Atasözleri, geleneksel ve mecazlı ifadeler olarak toplumların deneyimlerini, bilgeliğini, inançlarını ve değerlerini kuşaktan kuşağa aktaran önemli araçlardır. Türk kültürü ve edebiyatında etkileyici bir biçimde kullanılan mecazlı anlatım, dilin zenginliğini yansıtarak insan düşüncesinin derinliğini ifade eder. Atasözleri, halkın yaşamına dair pek çok konuyu metaforlarla anlatarak geleneksel bilgileri koruma ve iletişim aracı olarak işlev görür. Bu bağlamda hayvanlar, atasözlerindeki mecazlar için sıkça kullanılan simgeler arasında yer alır. Bu mecazlı anlatım tarzı, Türk halkının doğayla olan bağını da yansıtmaktadır. Atasözlerindeki hayvanlar, genellikle sembolik kullanımıyla insan davranışlarının veya durumlarının semantik alanını genişletmeye yönelik bir amaç taşırlar. Hayvanların özellikleri veya davranışları, insanların duygusal, toplumsal ve kültürel deneyimlerini ifade etmek için kullanılır. Atasözlerindeki hayvan metaforları, Türk toplumunun yaşam biçimini ve inançlarını yansıtmak için kullanılan önemli bir araçtır. Hayvan metaforları, atasözlerinde toplumsal ilişkilendirmelere işaret etmek ve anlatıya görsel ve duygusal etki katarak daha etkili bir anlatım sağlamak amacıyla kullanılır. Bu çalışma, atasözlerinde hayvanların metaforik kullanımının incelenmesine yöneliktir. Çalışmadan hareketle hayvan simgelerinin atasözleri aracılığıyla toplumun değerlerini, inançlarını, yaşantısını ifade etme ve aktarma amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Makalede doküman incelemesi ve nitel içerik analizi yapılarak elde edilen atasözleri folklorik unsurlara göre sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Metafor, hayvan, atasözleri, halkbilim.

Abstract

As traditional and figurative expressions, proverbs are important tools that transmit the experiences, wisdom, beliefs and values of societies from generation to generation. Metaphorical expression, which is used impressively in Turkish culture and literature, reflects the richness of language and expresses the depth of human thought. Proverbs function as a means of communication and preservation of traditional knowledge by describing many issues related to the life of the people with metaphors. In this context, animals are among the frequently used symbols for metaphors in proverbs. This metaphorical style of expression also reflects the Turkish people's intertwined connection with nature. Animals in proverbs often have the purpose of expanding the semantic field of human behavior or situations through their symbolic use. The characteristics or behaviors of animals are used to express people's emotional, social and cultural experiences. Animal metaphors in proverbs are an important

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane/Türkiye, e-posta: fatma.yildirmis@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2913-5489.

tool used to reflect Turkish society's way of life, beliefs and relationship with nature. Animal metaphors are used in proverbs to point out social associations and to provide a more effective narrative by adding visual and sensory impact to the narrative. This study aims to analyze the metaphorical use of animals in proverbs. Based on the study, it has been determined that animal symbols are used to express and convey the values, beliefs and life of the society through proverbs. In the article, the proverbs obtained through document analysis and qualitative content analysis were classified and interpreted according to folklore elements.

Keywords: Metaphor, animal, proverbs, folklore.

Giriş

Yüzyılların tecrübesinden süzülerek günümüze kadar ulaşan atasözleri, anonim, kısa ve kalıplaşmış özsözler şeklindedir. Atasözleri, önceki dönemlerde yaşayan ataların değer yargılarını, deneyimlerini, hayat bilgisini ve gözlemlerini dilsel bir imge şeklinde, aktarıldığı nesillere yol gösteren, ışık tutan, öğüt verici kural şeklindedir. Atasözleriyle ilgili çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmış çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar türün belirgin özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Milletlerin önceki kuşaklarından aktarılan ve gelecek nesillere yol gösteren, yöntemler sunan ve öğütler veren atasözleri, toplumsal yaşamda bireylerin uyum sağlaması beklenen normlar olarak kabul edilir. Bu nedenle, atasözleri kaynaklandığı milletin özgün özelliklerini yansıtır. Bu perspektiften bakıldığında Türk atasözleri farklı coğrafyalara, lehçelere ve benzeri farklılıklara rağmen tüm Türkleri bir araya getirebilen önemli bir sözlü kültür ürünü olarak değerlendirilmektedir (Çobanoğlu, 2004, s. 1).

Atasözleri, genellikle bir veya iki cümleden oluşan kısa ve özlü ifadelerle sahip bir tür söz öbeğidir. Atasözleri tabiat olaylarının, sosyal ve toplumsal gelişmelerin zaman içindeki değişimini açıklarken; deneyim ve mantık çerçevesinde hedef kitleye ahlaki öğretiler sunmayı da amaçlar. Ayrıca, içinde bazı bilgelikleri barındırarak düşünsel derinlik sağlar ve hakikatleri ifade ederek rehberlik eder. Atasözleri aynı zamanda insanların çeşitli inançları, töreleri ve geleneklerini aktarır (Aksoy, 1978, s. 19-22). Bu bakış açısıyla, bir milletin karakterini yansıtan atasözleri, âdeta o milletin ruhunun yansıması olarak kabul edilebilir (Röhrich ve Mieder, 2006, s. 379). Zira kalıplaşan atasözleri iletişim süreçlerinde hem bilinçli düzeyde hem de bilinçaltında derin etkiler bırakır; bu yüzden, bu atasözlerinin sözlü kültür içindeki rolü, yazılı ve elektronik kültürdekinden daha geniş kapsamlı ve etkili olur (Ong, 1991, s. 40).

Tanımlara göz atıldığında, atasözlerinin genellikle "kullanılarak aktarılan" ifadesiyle tanımlandığı görülmektedir. Bu da atasözlerinin oluşum ve aktarım sürecine bağlı bir tür olduğunu işaret eder. Çünkü farklı koşullar ve durumlar göz önüne alındığında, uygun atasözlerinin kullanılması için bağlamın anlaşılması gerekmektedir. Bağlamı bilinmeyen atasözlerinin yorumlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Bu sebeple, atasözünün kullanıldığı bağlamın anlaşılması, bu tür ikilemleri ortadan kaldırabilir (Duman, 2012, s. 97).

Kültürün bir yansıması olarak atasözleri, bir toplumun değer yargılarını, önemsendiği ve emek verdiği her ne varsa bütününe ilişkin göstergeleri içerisinde barındırır. Bilhassa Türk atasözlerine bakıldığında Türk milletinin maddi manevi temel dinamikleri açıkça görülmektedir. Bu noktada yaşam şekilleri, geçim kaynakları, ahlaki bakış açısı gibi birçok etken önemlidir. Bunun sonucu olarak tarım, hayvancılık, halk takvimi, halk hekimliği, geçiş törenleri, bolluk, bereket, talih, kısmet gibi kültür unsurları ön plana çıkmış ve bu yönde toplumun/insanların tecrübelerini aktardıkları atasözleri vücuda gelmiştir.

Bu araştırmada, “doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Bu amaçla, öncelikle Türk atasözleri “doküman incelemesi” yöntemiyle taranmış ve kaynaklardan konuyla ilgili olan atasözleri derlenmiştir. Bununla birlikte içerik analizinin kalitesini gösteren temel faktör kategori sistemidir. Bu sistem, araştırma problemi açısından önemli bilgilerin ve kavramların seçilmesinde etkili bir araç olmaktadır. Kategoriler aracılığıyla sosyal gerçek tanımlanarak yeniden yapılandırılmaktadır. Araştırma sorusuna uyum sağlamayan içerikler konu dışı bırakılarak gruplandırılmaları yapılmakta ve kategoriler oluşturulmaktadır (Gökçe, 2006, s. 58). Böylelikle elde edilen verilere dayanarak, atasözlerinin anlam olarak benzer olanları birleştirilerek sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar, “kategorisel analiz” yöntemiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Ayrıca her bir atasözünün incelenmesi sırasında metnin akışını kesintiye uğratacağı düşüncesiyle ilgili atasözlerine bireysel olarak atıfta bulunulmamıştır. Atasözleri tasnif edilirken eski ve güncel kaynaklara dikkat edilerek uygun atasözleri sözlükleri seçilmiştir. Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 ile Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, Özkul Çobanoğlu’nun Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Aydın Oy’un Tarih Boyunca Türk Atasözleri, Metin Yutbaşı’nın Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü, Ali Püsküllüoğlu’nun Türk Atasözleri Sözlüğü, Dehri Dilçin’in Edebiyatımızda Atasözleri, Ali Doğanay’ın Türk Atasözleri Sözlüğü tercih edilmiştir. Kullanılan sözlüklerin ayrıntılı künye bilgileri dipnotta sunulmuştur.¹

1. Metafor Kavramı ve Hayvan Metaforu

Sözlüklere bakıldığında metafor kavramının karşılığı olarak “metaphor, istiare, mecaz, deyim aktarımı, öğretilme” terimleri ile karşılaşılmaktadır. Türk Dil Kurumunun yayınladığı “Türkçe Sözlük”te, kavram “metafor” Fransızca kökenli bir terim olarak açıklanmış ve “istiare” olarak belirtilmiştir (2005, s. 1380). Türkçede benzetme, öğretilme, mecaz, istiare kavramlarıyla karşılanmaktadır (Şahan, 2017, s. 169). Metafor; bir şeyi veya bir fikri daha güzel ve iyi anlatmak, anlatıma üslup güzelliği ve kolaylığı katmak amacıyla başka bir anlamda olan bir sözcükle veya ona çok benzer niteliklere sahip başka bir şey ile ilgi kurularak istenen tanımlamayı yapmak için kullanılan sözcük ya da sözcük kümesidir (Aydın, 2006, s. 9). Bu bağlamda en çok kullanılan metaforlardan biri de hayvanlardır. Zira metafor olarak hayvanlar, edebî eserlerde insanları ve durumları olumlu ve olumsuz yönleriyle açıklamak, bir düşüncüyü veya kavramı anlatmak veya vurgulamak için hayvanların özelliklerini veya davranışlarını kullanarak yapılan bir dil figürüdür. Bu tür metaforlar, insanların anlamalarını kolaylaştırmak ve duygusal bir etki yaratmak için yaygın olarak kullanılır. Örneğin, “Aslan gibi cesur” veya “Kurnazlıkla tilkiye benzemek” gibi ifadelerde hayvanlar özel bir anlam taşırlar ve bu anlamlar, metaforlar aracılığıyla iletilir. Çalışmanın konusu olan atasözlerinde hayvan metaforundan da aynı amaçla yararlanılmaktadır. Hayvan metaforları, atasözlerinde genellikle bir davranışı, durumu veya kavramı daha etkili bir şekilde ifade etmek amacıyla kullanılır. Bu metaforlar, hayvanların özelliklerini veya davranışlarını insan davranışlarına veya durumlarına benzeterek anlamı daha net ve çarpıcı bir şekilde iletmeyi sağlar. “Tilki kurnaz, kurt akıllı olmuş.” atasözünde tilkinin kurnazlığı ve

¹ Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

kurdun akıllılığı üzerinden farklı iki karakterin bu hayvanlara benzetilmesi ile insanların kişilik özelliklerine gönderme yapılır. “Dost kara günde belli olur, hayvan katır gününde.” atasözünde dostluk ve arkadaşlık kavramları kadim Türklerde son derece büyük bir öneme sahiptir. Nitekim Göktürklerde “arka taş” olarak kullanılan sözcük, savaşlarda düşmana karşı birbirini korumak için siper olabilen kişilerin gönül bağına da göstermektedir. Bu atasözünde insanların zor zamanlarda nasıl davrandıklarına dikkat çekilirken, katırın dayanıklılığı ve çalışkanlığı kullanılarak anlam vurgulanır. “Kurt kuzu yememişse, zamanı gelmemiştir.” Atasözünde kurdun kuzu yemesinin uygun zamanı geldiğinde beklentinin gerçekleşeceğine dair bir öngörüü ifade eder. Atasözüne göre her beklentinin bir zamanı vardır ve hiçbir şey zamanı gelmeden gerçekleşmez. Bu örneklerde görüldüğü gibi hayvan metaforları, atasözlerinde somut örneklerle insan davranışlarını veya durumlarını anlatmada etkili bir şekilde kullanılır.

Hayvanlar edebî eserlerde metaforik özellikleriyle sıkça yer almaktadır. Örneğin Türk mitolojisi ve kültüründe özel bir konuma sahip olan geyik -Türk lehçelerinde “Keyik” (Kiyik, Giyik) olarak da anılmaktadır- bazı Türk boylarında yol gösterici bir rol üstlenerek destanlarda karşımıza çıkar. Geyik, Türk destanlarında ve bengü taşlarda kutsal kabul edilen hayvan sembollerinden biridir. Türk toplulukları uzun süre boyunca hayvancılıkla uğraştıkları için geyik, keçi, sığır ve at gibi hayvanlar Türk kültürü ve mitolojisinde belirgin bir öneme sahip olmuştur. Bu durum, doğa ve insan arasında bir ilişkinin varlığına dayanan Totemizm düşüncesinin, antik Türk toplumlarında güçlü bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Geyik, Türk mitolojisinin en eski sembollerinden biri olarak kabul edilir ve köklerinin mezolitik döneme kadar uzandığı düşünülür (Çoruhlu, 2017, s. 142).

Kurt; Yakut şamanlarının en çok vurgulanan sihirsel hayvanlarından birini temsil eder. Bunun yanı sıra, Orta Asya coğrafyasında birincil öneme sahip totemik hayvanlardan biridir (Ögel, 2003, s. 41). Türk mitolojisinde en yaygın tasvir edilen hayvanlardan birini oluşturur. Türk inanç sistemi, bazen onu soyunun devamını sağlayan bir ana figürü gibi görmüş, bazen kılavuz olarak kabul etmiş ve bayraklarında sembolik bir unsur olarak kullanmıştır.

Anadolu'da, Türkmen topluluğunun ayıya “karaoğlan” dediği yaygın bir bilgidir. Şamanistik inançlara göre ayı, ormanların tanrısal ruhunun sembolüdür ve adı kutsal bir tabu olarak kabul edilir. Şamanist inançlara sahip kişiler, özellikle ormanlarda ayının adını söylemekten kaçınırlar. Eski Kıpçak toplulukları ise ayıya “oba” (yani “baba”) adını vermiştir. “Karaoğlan” teriminin de ayının adının eski dönemde tabu olduğuna dair bir anı olarak kalması muhtemeldir (İnan, 2000, s. 63).

Deve, bir yük hayvanı olarak hem Türk mitolojisinde hem de Türklerin sosyal yaşantısında önemli bir rol oynamıştır. Develeri koruyan bir koruyucu ruh olduğuna dair inançlar bulunur ve Türk toplumunun sağlam ve güçlü develer yetiştirdiği bilinmektedir (Ögel, 2002, s. 538). Göçebe ailelerin göçlerini gerçekleştirirken kullandıkları hayvanlardan biri de deve olmuştur ve inançlarda da aynı işlevle yer almaktadır. Örneğin bir kişinin rüyasında deve görmesi, genellikle bir yere göç edileceğini ifade eder. Göçün bir parçası olarak deve, sıklıkla ölümle ilişkilendirilen bir sembol olarak kullanılmıştır. Göçün uzunluğunu ve yoruculuğunu anlatmak için halk edebiyatı ürünlerinden türkülerde de devenin kullanıldığı görülmektedir.

Türk mitolojisi ve kültüründe at, şüphesiz ki önemli bir konuma sahiptir. Hem yaşanan coğrafyada ve konargöçer devam eden günlük hayatta vazgeçilmez bir varlık olması hem de kutsal inançların bir gereği olarak at, kendine anlam yüklü bir yer edinmiştir. Türkler tarafından evcilleştirilen ve sahibinin konumunu yücelten at, Türk kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahiptir. Bu durum, Orta Asya kültüründe atın

öldürülmesinin büyük bir suç sayıldığını ve cezasının ölüm olduğunu gösterir. Atlar bölge masallarında kanatlı ve bilge varlıklar olarak tasvir edilmiştir (Gezgin, 2019, s. 35). Roux'un gözlemlerine göre ise at, bazen yemin ifadesi olarak “ant” sembolü olarak kurban edilmiştir (2005, s. 196-198). Bunun yanı sıra at, Türk topluluklarının varoluş mücadelesinde bir kader ortağı, epik hikâyelerin çoğunda ise kahramanın denk yoldaşı ve yol arkadaşı olarak anlaşılmıştır (Keskin, 2020, s. 168; Sarpkaya, 2021, s. 211).

Her hayvanın kendine özgü özellikleri ve sembolizmi bulunduğundan, farklı hayvanlar farklı metaforik anlamlar taşırlar. Bazı yaygın hayvanların metaforik özellikleri şöyledir: Aslan; güç, cesaret, liderlik ve kudret gibi olumlu özellikleri sembolize eder. “Aslan gibi” ifadesi cesaret ve gücü ifade etmek için sıkça kullanılır. Koyun; sürüdeki uyum, masumiyet, pasiflik gibi anlamlarla kullanılır. “Koyun gibi” ifadesi sakin ve itaatkâr anlamında kullanılabilir. Tilki; zekâ, kurnazlık ve kıvraklık gibi özellikleri temsil eder. “Tilki gibi” ifadesi kurnaz ve zeki bir kişiyi anlatmak için kullanılır. Karga; kötü haber, uğursuzluk ve kötülük sembolleriyle özdeşleştirilir. “Kara karga” ifadesi olumsuz bir durumu veya kişiyi anlatmak için kullanılır. Karga hâlihazırda kötü bir anlam taşıırken “kara karga” ifadesi durumun vahametini artırmak ve anlamı pekiştirmek için tercih edilen bir ifadedir. Kurt; vahşi doğa, saldırganlık ve açgözlülük gibi özellikleri ifade eder. “Kurt gibi” ifadesi açgözlü veya hırslı bir kişiyi tanımlamak için kullanılır. At; hız, dayanıklılık, özgürlük ve güç sembolleriyle kimi zaman da arkadaşlıkla ilişkilendirilir. “At gibi” ifadesi güçlü, hızlı, iri yapılı ve enerjik biri için kullanılabilir. Kaplumbağa; yavaşlık, sabır ve sakinlik sembollerini taşır. “Kaplumbağa gibi” ifadesi yavaş ve sabırlı anlamında kullanılabilir. Atmaca; gökyüzüne yükselme yeteneği ve keskin görüşü ile özdeşleştirilir. “Atmaca bakışlı” ifadesi dikkatli, kararlı ve keskin bir gözlemciyi anlatmak için kullanılabilir. Bu örnekler, hayvanların metaforik anlamlarının sadece birkaçını temsil eder. Değişik kültür ve dillerde, hayvanların sembolik özellikleri farklı yorumlanabilir ve bambaşka metaforlarla ilişkilendirilebilir.

Atasözlerinde; geyik, deve, at, kurt, inek, öküz, tavuk, tilki, eşek, keklik, köpek, yılan, keçi, pire, balık, kuş, arı, horoz, aslan, kedi, kirpi, karga gibi hayvanlar insanların özellikleri ve davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada atasözlerinde hayvanların metaforik bağlamı incelenmiştir.

2. Atasözlerinde Halkbilim Unsurları Bağlamında Hayvan Metaforunun İncelenmesi

2.1. Geçiş Dönemleriyle İlgili Atasözleri

2.1.1. Doğum ile İlgili Atasözleri

Doğum ile ilgili atasözleri, toplumların kültürel değerleri, inançları ve yaşam tarzlarına dair önemli bir içgörü sunar. Bu atasözleri; doğurganlık, aile yapısı, ebeveynlik, çocuk yetiştirme ve bu süreçteki toplumsal ilişkiler gibi konuları ele alarak bir toplumun düşünce sistemini ve değerlerini yansıtır. Doğum ile ilgili tespit edilen atasözleri şu şekildedir:

Tablo 1. Doğum ile İlgili Atasözleri²

² Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

1. Koç olacak kuzu kuyruğundan bellidir.
2. Koç olacak kuzu giderde koçun yanına yatar.
3. Kurdun oğlu akıbet kurt olur.
4. Kurt balası kurt olur.
5. Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.
6. Kargaya yavrusu şahın (şahin)görünür.
7. Kirpi yavrusunu pamuğum diye severmiş.

“Koç olacak kuzu kuyruğundan bellidir.” atasözü, bir kişinin gelecekteki potansiyelini veya karakterini bazı belirtilerden anlayabileceğimizi ifade eder. Benzer şekilde, gelecekteki liderlik veya güç belirtileri genellikle erken yaşlarda görülebilir. “Koç olacak kuzu gider de koçun yanına yatar.” atasözü, potansiyeli olan bir kişinin daha deneyimli veya yetenekli bir kişinin yanında öğrenerek, gelişerek ve büyüyerek ilerleyebileceğini ifade eder. Bu, mentorluk veya rehberlik kavramını yansıtır. “Kurdun oğlu akıbet kurt olur.” atasözü, kişinin soyunun veya kökeninin sonucunun, diğer bir deyişle gelecekteki başarının veya durumun ne olacağını belirlediğini ifade eder. Genetik veya çevresel faktörlerin gelecekteki başarıya etkisini yansıtır. “Kurt balası kurt olur.” atasözü, bir ailenin veya soyun özelliklerinin, davranışlarının veya karakterinin nesiller boyunca devam edebileceğini ifade eder. Genetik mirasın ve aile değerlerinin önemini vurgular. “Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.” atasözü, bir kişinin ebeveynlerinin davranışlarını veya mesleklerini takip etme eğiliminde olduğunu ifade eder. Aile içindeki örneklerin ve rol modellerin önemini vurgular. “Kirpi yavrusunu pamuğum diye severmiş” atasözü, genellikle bir kişinin duygusal bağlılık veya sevgi nedeniyle gerçekleri veya olumsuz yönleri görmezden gelebileceğini ifade eder.

Doğumla ilgili atasözleri genellikle toplumsal ilişkileri, karakteri ve davranışları ifade etmek için kullanılır. Bilimsel olarak incelendiğinde atasözlerinin kültürel ve toplumsal değerleri yansıttığı görülebilir.

2.1.2. Evlenme ile İlgili Atasözleri

Evlilik ile ilgili atasözleri, toplumun evlilik kurumuna ve aile ilişkilerine dair sahip olduğu değerleri, inançları ve deneyimleri yansıtan önemli kültürel ifadelerdir. Bu atasözleri, toplumun evlilikle ilgili beklentilerini, cinsiyet rollerini, aile içi ilişkileri ve yaşamın farklı aşamalarına dair bakış açısını gözler önüne serer. Evlilik ile ilgili atasözleri şu şekildedir:

Tablo 2. Evlenme ile İlgili Atasözleri³

1. Yaya gözüyle at almak, bekâr gözüyle avrat almak hatadır.
2. At alırsan taydan, kız alırsan soydan al.
3. At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin.
4. Atı avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin.
5. Avrat attır, gemini boş tutma.
6. Ersiz avrat, yularsız at.
7. At bacağı avrat kucağı.
8. Atınan avrada itibar olmaz.
9. At beslenirken kız istenirken.

³ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

10. At ile avrat yiğidin bahtına.
11. Çobana verme kızı ya koyun güttürür ya kuzu.
12. Avratla atı emanet etme.
13. Alma alı, satma karı, ille doru ille doru; yağızında binde birini.
14. Ele uyan eşini boşar.
15. Baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla.
16. Kör kuşun yuvasını Allah yapar.
17. Yuvayı dişi kuş yapar.
18. Horoz evlenir, komşu tellenir.
19. Karga ile karga, culu ile culu evlenmeli.
20. Düğün aşıyla tazı avlanmaz. Düğün ekmeğiyle it tavlanmaz. D pilavından köpeğin karnı doymaz.
21. Düğün evinde deve, acıktınsa koş eve.
22. Gelin var kızdan iyi, tavuk var kazdan iyi.
23. Eşeğin kötü ise sat, avradın kötü ise gıydır.

“Yaya gözüyle at almak, bekâr gözüyle avrat almak hatadır.” Bu atasözü, önemli kararlar alınırken gereken dikkatin ve değerlerin verilmesi gerektiğini ifade eder. Başkalarının etkisi veya toplumsal beklentiler yerine, mantıklı ve sağduyulu bir şekilde karar vermenin önemini vurgular. “At alırsan taydan, kız alırsan soydan al.” Bu atasözü, gelecekteki sonuçları öngörmenin önemini yansıtır. Hem hayvan alırken (at almak) hem de evlenirken (kız almak) gelecekteki gelişmeleri, kökenleri ve potansiyel sonuçları dikkate almanın gerekliliğini belirtir. “At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin.” Bu söz, bir kişinin aldığı kararların ve yaptığı seçimlerin, gelecekteki yaşam biçimini ve deneyimleri belirleyebileceğini ifade eder. Seçimlerin mevsimlere veya koşullara uygun olması gerektiğini vurgular. “Atı avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin.” Bu atasözü, güçlü ve yetenekli kişilerin, zayıf veya uyumsuz olanlarla işbirliği yaparken dikkatli olması gerektiğini belirtir. İş ve eş seçiminde başarılı insanların hayatta da başarılı olacağını belirtirken kişisel veya profesyonel ilişkilerde, uygun eşleşmelerin önemini vurgular. “Avrat attır, gemini boş tutma.” Bu söz, evlilik veya ilişki konusunda gereken sorumluluğun ve ilginin gösterilmesi gerektiğini ifade eder. Eş veya partnerin olumsuz etkisinin, hayatın diğer alanlarını olumsuz etkileyebileceğini belirtir. “Ersiz avrat, yularsız at.” Bu atasözü, uygun eş veya partner seçiminin, kişisel ve profesyonel başarının önemli bir bileşeni olduğunu ifade eder. Doğru eşleşmenin hedeflere ulaşma ile hayat kalitesi ve başarısını nasıl artırabileceğini vurgular. “At bacağı, avrat kucağı.” Bu atasözü, destek veya yardım sağlayan kişilerin, başkalarının çabalarına etki edebileceğini ifade eder. Destek sağlayanın rolünün ve etkisinin, sonucu nasıl etkileyebileceğini belirtir. “Atınan avrada itibar olmaz.” Bu söz, hızla veya düşünmeden yapılan seçimlerin veya kararların, sonuçları itibariyle memnuniyet getiremeyeceğini ifade eder. Aceleci davranmanın veya yüzeysel düşünmenin insan hayatında olumsuz sonuçlar doğurabileceğini vurgular. “At beslenirken kız istenirken.” Farklı hedeflere ulaşmaya çalışırken, özenli planlama ve dengelemenin önemini belirtir. Doğru planlama ile yapılmayan işler, insan hayatında aksaklıklara sebep olacağından zamanlamanın önemine dikkat çekilmiştir. “At ile avrat yiğidin bahtına.” Bu atasözü, bir kişinin hayatında önemli etkileri olan partnerin ve iş birliği yaptığı kişinin, gelecekteki başarısını ve mutluluğunu etkileyebileceğini ifade eder. İyi bir eş veya partner seçiminin, kişisel ve profesyonel gelişim üzerinde nasıl etkili olabileceğini vurgular. “Çobana verme kızı ya koyun güttürür ya kuzu.” Bu atasözü, değerli varlıkların veya ilişkilerin, uygun kişilere emanet edilmesi gerektiğini belirtir. Yanlış kişilere güvenmenin veya sorumluluğu uygun şekilde yerine getiremeyenlere emanet etmenin risklerini vurgular. “Avratla atı emanet etme.” Bu atasözü, değerli varlıkların veya sorumlulukların, güvenilir ve yetenekli kişilere bırakılması gerektiğini ifade eder. Emanet edilen şeyin güvende olmasının ve

doğru şekilde yönetilmesinin önemini vurgular. “Alma alı, satma karı, ille doru ille doru; yağızında binde birini.” Bu atasözü, mülkiyet veya varlık alım satımında dikkatli olmanın ve doğru değerlendirmenin önemini belirtir. Özellikle evlilik veya ilişki gibi önemli kararlarda, kararın dikkatli ve sağduyulu bir şekilde verilmesinin gerekliliğini, toplum içinde kabul görmüş genel görüşlere uyulmasının önemini vurgular. “Ele uyan eşini boşar.” Bu atasözü eş veya partnerle ilgili sorunlarda toplumdaki diğer insanların söyleminden ziyade eşler arasındaki çözümün evlilik kurumunu güçlü kılacağını belirtirken eşler arasındaki kişisel uyumun ve paylaşılan değerlerin önemini vurgular.” Bazı bazı, kaz kazla, kel tavuk topal horozla.” Bu atasözü, benzer özelliklere sahip kişilerin birbirine çekildiğini veya benzer davranışların benzer davranışları tetikleyebileceğini ifade eder. Ortak ilgi alanlarının veya özelliklerin ilişkileri nasıl etkileyebileceğini belirtir. “Kör kuşun yuvasını Allah yapar.” Bu atasözü, bazen insanların doğal süreçlerin veya rastlantıların sonucu olarak olumlu sonuçlar elde edebileceğini ifade eder. Planlamadan veya yönlendirmeden gelen başarının ve fırsatların varlığına dikkat çekerken insanların hiçbir zaman umudunu kaybetmemesi gerektiğini de ifade eder. “Yuvayı dışı kuş yapar.” Bu atasözü, ev veya aile içinde kadının etkisinin ve katkısının önemini belirtir. Ailenin birliğini ve düzenini sağlayanın, genellikle kadın olduğu vurgulanır. “Horoz evlenir, komşu tellenir.” Bu atasözü, evlilik veya ilişki kararlarının topluluk içinde nasıl etkiler yaratabileceğini ifade eder. Kişisel seçimlerin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini belirtir. “Karga ile karga, culu ile culu evlenmeli.” Bu atasözü, benzer özelliklere sahip kişilerin birbirleriyle daha uyumlu ve mutlu olabileceğini ifade eder. Ortak değerlerin ve özelliklerin ilişkileri ve evlilikleri nasıl etkileyebileceğini vurgular. “Düğün aşıyla tazı avlanmaz. Düğün ekmeğiyle it tavlalmaz. Düğün pilavından köpeğin karnı doymaz.” Aynı minvalde olan bu atasözleri, yüzeysel veya geçici zevklerin, uzun vadeli mutluluğun yerine geçemeyeceğini ifade eder. Anlık veya görünen avantajların, uzun dönemdeki tatmin ve memnuniyeti sağlayamayabileceğini vurgular. “Düğün evinde deve, acıktınsa koş eve.” Bu atasözü, olumsuz veya zorlu durumlarla başa çıkmak için gereken çabanın ve kararlılığın önemini belirtir. Zorlukların üstesinden gelmek için gerekli çabayı göstermek gerektiğini; bu çabanın da dışarıdan gelen yardımlarla değil, aileden gelen destekle aşılabileceğini vurgular. “Gelin var kızdaki iyi, tavuk var kazdaki iyi.” Bu atasözü, evlilik veya ilişki konusunda kişinin görünüşe değil, karaktere ve değerlere odaklanması gerektiğini ifade eder. İçsel niteliklerin ve değerlerin dış görünüşten daha önemli olduğunu belirtir. “Eşeğin kötü ise sat, avradın kötü ise gyıdır.” Bu atasözüne göre olumsuz veya zarar verici ilişkilerin veya varlıkların, gerektiğinde terk edilmesi veya uzaklaştırılması gerekir. Bu atasözleri; toplumsal ilişkileri, insan davranışlarını ve değerleri ifade etmek için kullanılır. Atasözü incelendiğinde kültürel, tarihsel ve sosyal bağlamları göz önüne alarak anlamları daha derinlemesine anlaşılabilir. Bu atasözleri, evlilik kurumunu, aile içi ilişkileri ve toplumsal beklentileri yansıtmaları bakımından önemlidir. Evlilik; kültürel, sosyal ve bireysel birçok faktörü içeren karmaşık bir olgudur. Atasözleri, bu karmaşıklığı anlamak ve kimi zaman çözmek için bireylere önemli bir araç sunar.

2.1.3. Ölüm ile İlgili Atasözleri

Ölüm ile ilgili atasözleri, toplumların ölüm kavramına ve yaşamın sonlu doğasına dair sahip olduğu inançları, değerleri ve deneyimleri yansıtan önemli kültürel ifadelerdir. Bu atasözleri, ölümün toplumun ruhsal ve duygusal dünyasında nasıl konumlandığına, ölümle ilgili inançların nasıl şekillendiğine ve insanların ölümle nasıl başa çıktığına dair içgörüler sunar. Ölüm ile ilgili hayvan metaforlu atasözleri şu şekildedir:

Tablo 3. Ölüm ile İlgili Atasözleri⁴

1. Azgın köpeğin ölümü çarkesinde olur.
2. Eceli gelen kedi çoban değneğini yalar.
3. Eceli gelen koyun çoban köpeğinin ekmeğini yer.
4. Eceli gelen köpek cami duvarına işer.
5. Attan düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş.
6. Alıcı kuşun ömrü az olur.
7. Ölüm yüz aklıdır.
8. Eceli dolan yılan yol üstünde yatar.
9. Eceli gelen karga kırılmış dala konar.
10. Gem almayan atın ölümü yakındır.
11. Kırmızı öküz kızara kızara ölür.
12. Koca öküz öldükten sonra bıçak çeken çok olur.
13. Ölecek karga kırılacak dala konar.
14. Ölecek sıçan kedinin taşını kaşır.
15. Ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker.
16. Sağ tilki, ölü aslandan yeğdir.

“Azgın köpeğin ölümü çarkesinde olur.” Bu atasözü, dikkatsizce davranan veya tehlikeli durumlar yaratan kişilerin sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağını ifade eder. Saldırgan veya tehlikeli davranışların, sonunda zarar veya başarısızlıkla sonuçlanabileceğini vurgular. “Eceli gelen kedi, çoban değneğini yalar.” atasözü, her şeyin belirlenmiş bir zamanı olduğunu ve bir şeyin gerçekleşeceğini önceden belirleyen bir kaderin olduğunu ifade eder. Kişisel çaba veya önlem almak bu durumu değiştirmeyebilir. “Attan düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş.” atasözü, her durumun ve olayın özgün koşulları olduğunu ve aynı sonucun her zaman ortaya çıkmayabileceğini belirtir. Benzer durumlar bile farklı sonuçlar doğurabilir. “Ölüm yüz aklıdır.” atasözü, ölümün her insanın yaşamını sonlandıran bir gerçek olduğunu ifade eder. Her insanın ölümle yüzleşmesi gerektiğini ve yaşamı değerli ve anlamlı kılmak için çaba harcaması gerektiğini vurgular. “Eceli dolan yılan yol üstünde yatar.” Bu atasözü, bir kişinin ömrünün sona erdiği zaman geldiğinde, kaçınılmaz sonun gerçekleşeceğini ifade eder. Ölümün kaçınılmazlığını ve insanların hayatın doğal döngüsünü kabul etmeleri gerektiğini vurgular. “Eceli gelen karga, kırılmış dala konar.” atasözü, kaderin ve ölümün belirlenmiş bir zamanı olduğunu ve bu zaman geldiğinde ölümün gerçekleşeceğini ifade eder. İnsanların kaderi ve zamanlamasıyla ilgili bir anlayışı yansıtır. “Gem almayan atın ölümü yakındır.” Bu atasözü, hazırlıksız veya önlem almadan yaşamının veya çalışmanın olumsuz sonuçlar doğurabileceğini; önlem almanın ve hazırlıklı olmanın önemini vurgular. “Ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker.” Bu atasözü, ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ve her bireyin yaşamının bir noktasında onunla yüzleşeceğini ifade eder. Her insanın sonlu olduğunu ve yaşamın geçici olduğunu vurgular.

Ölümle ilgili atasözleri, genellikle ölümün ve hayatın kaçınılmaz gerçeklerinin altını çizmek ve insanların bu gerçekleri kabul etmelerini teşvik etmek için kullanılır. Ölümün toplumun düşünce sistemi içinde nasıl anlamlandırıldığını, ölümle ilgili

⁴ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

inançların nasıl şekillendiğini ve insanların ölümle nasıl başa çıktığını yansıtan önemli ifadelerdir. Halkbilim açısından, bu atasözleri toplumların yaşam ve ölüm kavramlarına dair sahip olduğu zengin anlayışı ve inançlarını yansıtır.

2.2. Gündelik İnanmalar İlgili Atasözleri

2.2.1. Bolluk-Bereket-Kısmet ile İlgili Atasözleri

“Bolluk, bereket, kısmet” kavramlarının içeriğiyle ilgili atasözleri, toplumun yaşamın farklı yönleriyle ilgili sahip olduğu inançları, değerleri ve deneyimleri yansıtan önemli ifadelerdir. Bu atasözleri; maddi refah, bolluk, bereket ve kısmet gibi kavramların toplumun ruhsal ve kültürel yapısındaki yansımalarını yansıtır. Bu konudaki hayvan metaforlu atasözleri şu şekildedir:

Tablo 4. Bolluk-Bereket-Kısmet ile İlgili Atasözleri⁵

1. Arı gibi yeri olanın dağ gibi yeri olur.
2. Horoz kadar yeri olanın harman kadar yeri olur.
3. Mandırada oğlak doğsa ovada otu biter. (rızık)
4. At murat, katır devlet.
5. Kısmetsiz köpek, sabaha karşı uyuyakalır.
6. Kısmeti eksik köpek kurban ayında silya gider.
7. Aç tavuk (düşünde) kendini buğday (arpa, darı) ambarında sanır (görü)
8. Gezen kurt aç kalmaz.
9. Baykuşun kısmeti ayağına gelir. Ulu kuşun kısmeti ayağına gelir.
10. Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.
11. Altına at düşenin gönlüne murat düşer.
12. Hac nasip olmayacak adamı deve üstünde yılan sokarmış. Onmadık hacıyı deve üstünde yılan sokar.
13. Geyiğin kısmeti boynuz taşımak.
14. Kokmuş etin sineği Bağdat'tan gelir.
15. Eşek arpadan baktı, küheylan hasret samana.

Bu atasözleri bolluk, bereket ve kısmet kavramları etrafında çeşitli perspektiflerden değerlendirilebilir: “Arı gibi yeri olanın dağ gibi yeri olur.” Bu atasözü, toplumsal ve ekonomik anlamda bolluğun, yerleşim alanı ve imkânlarla bağlantılı olduğunu vurgular. Yerel kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasıyla, bireylerin veya toplulukların refah seviyesinin artabileceğini ifade eder. Bu atasözü tutumlu, tasarruflu ve çalışkan kişilerin, zaman içinde büyük kazançlar elde edebileceklerini ifade eder. Az miktardaki bir şeyin zamanla büyüyebileceği fikrini vurgular. “Horoz kadar yeri olanın harman kadar yeri olur.” Bu atasözü, kişinin sahip olduğu alanın veya şartların büyüklüğünün, elde edilebilecek kazancı da belirleyebileceğini ifade eder. Geniş alanlara sahip olanın daha fazla ürün elde etme potansiyeli olduğunu vurgular. “Mandırada oğlak doğsa ovada otu biter.” Bu söz, doğru yerde ve doğru zamanda doğru işlerin gerçekleştirilmesinin sonuçlarının olumlu olacağını ifade eder. Olumlu sonuçlar için uygun şartların ve koşulların gerekliliğini vurgularken rızık kavramına da dikkat çeker. “At murat, katır devlet.” Bu atasözü, kişisel arzuların ve iradenin, daha büyük faktörler

⁵ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

veya koşullar tarafından aşılabileceğini ifade eder. Bazı durumlarda bireysel isteklerin toplumsal veya doğal koşullara göre sınırlı olabileceğini belirtir. “Kısmetsiz köpek, sabaha karşı uyuyakalır.” Bu atasözü, kısmetin ve fırsatların önemini vurgular. Kısmeti olmayan bir kişinin, fırsatları kaçırabileceğini veya başarısızlık yaşayabileceğini belirtir. “Kısmeti eksik köpek kurban ayında sılaya gider.” Bu atasözü, kısmeti yetersiz olan kişinin, beklenmedik veya olumlu durumları deneyimleyebileceğini ifade eder. Fırsatların ve kısmetin zaman içinde değişebileceğini vurgular. “Aç tavuk (düşünde) kendini buğday (arpa, darı) ambarında sanır (görür).” Bu atasözü, kişilerin hayal gücünün ve umutlarının, gerçekçi olmayan düşüncelere yol açabileceğini ifade eder. İnsanların bazen gerçekleri görmek yerine istedikleri ve bekledikleri şeyleri gördüğünü belirtir. “Gezen kurt aç kalmaz.” Bu atasözü, çevik ve akıllı olan kişilerin, zor durumlarla başa çıkabilecek yeteneklere sahip olduğunu ifade eder. Zorlukların üstesinden gelebilmek için hareketlilik ve çaba gerektiğini vurgular. “Baykuşun kısmeti ayağına gelir. Ulu kuşun kısmeti ayağına gelir.” Bu atasözü, bazen beklenmedik ve umulmadık yerlerden fırsatların veya kısmetin geldiğini ifade eder. Önemli olanın kısmeti fark ettiğinde verilen lütfu değerlendirmek olduğunu vurgular. “Altına at düşenin gönlüne murat düşer.” Bu atasözü, bazen istenilen şeyin, doğru zaman ve koşullarda gerçekleşebileceğini ifade eder. Bir şeyin istendiği gibi sonuçlanmasının, kişinin iç dünyasının bir yansıması olduğu kadar uygun koşulların gerçekleşmesiyle de ilgili olduğunu vurgular. “Hac nasip olmayacak adamı deve üstünde yılan sokarmış. Onmadık hacıyı deve üstünde yılan sokar.” Bu atasözü, bazen beklenmedik ve olumsuz durumların, kişinin kaderiyle ilgili olduğunu ifade eder. Her şeyin önceden belirlenmiş olduğunu ve bu bilgilere sahip olmayan insanın bazen istenmeyen olaylar ve durumlar yaşayabileceğini belirtir. “Geyik kısmetini boynuzunda taşır.” Bu atasözü, bazı varlıkların veya kişilerin doğuştan gelen özellikleri veya kaderleri olduğunu ifade eder. Kişisel özelliklerin ve kaderin kişilerin hayatında nasıl bir rol oynadığını vurgular. Aynı zamanda insanın doğuştan getirdiği özelliklerin ve yeteneklerin farkında olması gerektiğini belirtir. “Kokmuş etin sineği Bağdat’tan gelir.” Bu atasözü, sorunların veya olumsuzlukların kökeninin farklı yerlerde veya sebeplerde olabileceğini ifade eder. Problemlerin nasıl oluştuğunun veya nereden geldiğinin önemli olduğunu belirtir. “Eşek arpadan bıktı, küheylan hasret samana.” Bu atasözü, her varlığın veya kişinin koşullarına ve çevresine uygun beklentilere sahip olması gerektiğini ifade eder. Kişisel isteklerin ve beklentilerin, gerçeklikle uyumlu olmasının önemini vurgular.

Bu bölümle ilgili atasözleri; bolluk, bereket ve kısmet kavramları üzerinden insan davranışlarını, doğal koşulları ve kişisel yaklaşımları anlatmaktadır. Toplumsal ve kültürel bağlamları göz önüne alarak insanların hayatı ve deneyimleri hakkında derinlemesine anlayış sağlar ve farklı bakış açıları geliştirir.

2.2.2. Uğur-Talih-Baht ile İlgili Atasözleri

“Uğur, talih, baht” gibi kavramlar, insanların yaşamlarını etkileyen şans, kader ve gelecekle ilgili temel inançları ve değerleri yansıtır. Bu kavramlar, insanların hayatlarındaki başarıları, başarısızlıkları, zorlukları ve fırsatları anlamlandırma biçimlerini ile dünya görüşlerini yansıtır. Bunlarla ilgili hayvan metaforlu atasözleri şu şekildedir:

Tablo 5. Uğur-Talih-Baht ile İlgili Atasözleri⁶

⁶ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri*

1. İtin uluyanı uğursuz olur.
2. Atta avratta yurtta uğur var.
3. İki it boğuşursa yolcunun işi rast gider.
4. Kadersiz köpek kurban bayramından evvel ölür.
5. Talihliyi denize atsan ağzında balıkla çıkar.
6. Feleğin her işi aksinedir.
7. İti an çomağı hazırla.
8. At ile avrat yiğidin bahtına.
9. Denize düşse kıcı da balık tutar.
10. Devenin üstünde adamı böy sokar.
11. Kutsuz kuşun yuvası toğan yanında olur.
12. Talihini kuşta değil işte ara.
13. Talihliyi denize atsan ağzından balık çıkar.

“Uğur, Talih, Baht” kavramları insanların inançları, yaşamları ve olaylara bakış açılarını yansıtmaktadır. Örneğin “İtin uluyanı uğursuz olur.” atasözü, olumsuz veya kötü olaylara işaret eden bir kişinin uyarıcı işareti olarak kullanılır. Bu atasözüne göre, bir şeyin ya da durumun kötüye gitmesi, önceden alınan kötü bir işaretle ilişkilendirilebilir. İnsanların olayları değerlendirirken çevrelerindeki belirtileri dikkate almaları gerektiğini vurgular. “Atta avratta yurtta uğur var.” atasözünde, Türklerde özel bir yere sahip olan at ve eş seçimi ile kalınan yer arasında bağlantı kurulmuş ve bu seçimlerin doğru yapıldığında insana uğur getireceğine vurgu yapılmıştır. “İki it boğuşursa yolcunun işi rast gider.” atasözü, bazen anlaşmazlık veya rekabetin, beklenmedik olumlu sonuçlara yol açabileceğini ifade eder. İnsanların zorluklarla yüzleştiklerinde, sonuçların genellikle iyi olabileceğini vurgular. “Kadersiz köpek kurban bayramından evvel ölür.” atasözü, bir kişinin kötü kaderine veya şanssızlığına vurgu yapar. Buna göre, talihsiz insanların olumsuz olaylarla karşılaşma eğilimi olduğunu belirtir. “Talihliyi denize atsan ağzında balıkla çıkar.” atasözü, bazı insanların ne olursa olsun olumlu sonuçlar elde etme yeteneklerine sahip olduğunu ifade eder. Şanslı kişilerin zorluklarla bile başa çıkma yeteneklerini vurgular. “Feleğin her işi aksinedir.” atasözü, hayatta her zaman beklenmeyen olayların gerçekleşebileceğini ifade eder. “Felek” ifadesi ile insanın kaderinin olumsuz gittiği vurgulanırken “kader” kelimesi yerine halk arasında “felek” in tercih edildiği halk edebiyatı ürünlerinde de dikkat çeker. Zaman zaman planların ve beklentilerin tersine gidebileceğini vurgular. “İti an çomağı hazırla.” atasözü, gelecekte olabilecek olumsuz olaylara karşı önceden tedbir almanın önemini vurgular. Beklenmedik durumlara ve olumsuz insanlara karşı hazırlıklı olmanın akıllıca olduğunu belirtir. Bu atasözüne karşılık içinde hayvan metaforu kullanılmayan “İyi insan lafın üzerine gelir” atasözü olumlu insanlar ve durumlar karşısında söylenmektedir. “At ile avrat yiğidin bahtına.” atasözü, bir kişinin talihini veya kaderini değiştiren unsurların, hayatındaki önemli faktörler olduğunu ifade eder. Hayatın özellikle iş ve eş seçimi konusundaki önemli kararlarının ve seçimlerin kaderi etkileyebileceğini vurgular. “Denize düşse kıcı da balık tutar.” atasözü, bazı insanların her koşul altında başarılı olma yeteneğine sahip olduğunu ifade eder. Olumsuz durumlarda bile bazı kişilerin olumlu sonuçlar elde etme potansiyeline sahip olduğunu belirtir. “Devenin üstünde adamı böy sokar.” atasözü, bazen insanların sahip oldukları pozisyonun ve gücün, onları diğer insanlardan üstün kılabileceğini veya bu duyguyu uyandırabileceğini ifade eder. Devenin sırtındaki kişi, diğerlerini aşağılayabilir veya etkileyebilir. “Kutsuz kuşun yuvası toğan yanında olur.” Bu atasözü, olumsuzlukların bazen belirli kişilere veya durumlara bağlı olarak meydana gelebileceğini ifade eder. Bazı yerler veya durumlar olumsuz etkilere yol açabilirken

Sözlüğü. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

bazılarının talihini olumlu etkileyebileceğini belirtir. “Talihin kuşta değil işte ara.” atasözü, başarının ve olumlu sonuçların kişinin eylemlerine ve çabalarına bağlı olduğunu vurgular. Talihin kişisel çaba ve faaliyetlerle şekillenebileceğini belirtir. “Talihliyi denize atsan ağzından balık çıkar.” atasözü, bazı insanların ne kadar zor durumda olurlarsa olsun, sonunda başarılı olma yeteneklerine sahip olduğunu ifade eder. Olumlu sonuçlar elde etmek için gerekli yeteneklere sahip kişilerin, zorlukların üstesinden gelebileceği; bunun talihle de ilgili olduğu vurgulanır.

Bu başlık altındaki atasözleri; insanların talih, uğur ve baht kavramlarını nasıl algıladıklarını, yaşamlarını bu inançlarla birlikte nasıl yönlendirdiklerini ve olumlu/olumsuz durumlarla nasıl başa çıktıklarını yansıtarak insan psikolojisi ve toplumsal inanç sistemlerine ışık tutar.

2.2.3. Nazar ile İlgili Atasözleri

“Nazar” kötü enerji veya kötü niyetle göz dikme sonucu, insanların veya nesnelere zarar görebileceğine inanılan folklorik bir inançtır. Bu inanç, pek çok kültürde ve toplumda farklı şekillerde yer almaktadır. Nazarla ilgili olarak nazar boncuğu, nazar duası, çeşitli nesnelere nazar engelleme veya çıkarma gibi çeşitli inanışlar dikkat çekmektedir.

Birçok toplumda, nazarın etkilerinden korunmak amacıyla mavi veya mavi-beyaz renkli boncuklar veya göz şeklinde nazar boncukları kullanılır. Bu boncukların nazarı çekip uzaklaştırdığına inanılır. Bu inanç, nazara karşı koruyucu bir işlevi olduğuna dair halk arasında yaygındır. Bazı toplumlarda, nazardan korunmak için özel dualar okunur veya nazara karşı kullanılan semboller veya nesnelere (nazarlık) taşınır. Bu dualar veya semboller, nazarın etkilerini engellemek veya uzaklaştırmak amacıyla kullanılır. Bu tür koruma yöntemleri, halk arasında nazarın olumsuz etkilerine karşı alınan tedbirlerdir.

Tablo 6. Nazar ile İlgili Atasözleri⁷

1. Elin gözü deveyi çömleğe, insanı kabre koyar.
2. Nazar insanı mezara, hayvanı kazana götürür.

Bu atasözleri, nazara ve kötü göze inançların insanların yaşamında ve davranışlarında nasıl etkiler yarattığını yansıtan ifadelerdir. “Elin gözü deveyi çömleğe, insanı kabre koyar.” Atasözünde nazarın veya kıskançlığın, olumsuz sonuçlara yol açabileceği düşüncesi vurgulanır. Yabancıların gözü, başkasının sahip olduğu değerli şeylere veya başarıya zarar verebileceğine inanılan bir tehlike olarak görülür. Bu atasözü, insanların başkalarının başarısına veya sahip olduğu şeylere olumsuz bir şekilde bakmanın, olumsuz sonuçlara yol açabileceği düşüncesini ifade eder. “Nazar insanı mezara, hayvanı kazana götürür.” Bu atasözü de nazara inancın ve kötü göze bakışın insanların yaşamlarını nasıl etkileyebileceğini anlatır. Nazarın veya kıskançlığın, insanları veya onların sahip olduğu değerli varlıkları olumsuz etkileyebileceği düşüncesi vurgulanır. İnsanlar ve hayvanlar arasında yapılan ayırım, kötü gözün her iki gruba da zarar verebileceği anlayışını yansıtır.

⁷ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

Nazarla ilgili atasözleri, geleneksel kültürlerde ve toplumsal inanç sistemlerinde nazara ve kötü göze inancın nasıl derinlemesine bir etkiye sahip olabileceğini yansıtır. Bu atasözlerinde insanların kendi başarıları veya sahip oldukları değerli şeyler konusunda dikkatli olmaları gerektiği düşüncesi öne çıkar. İnsanların inançlarını ve toplum içindeki rolünü anlamak için önemli bir araştırma alanı sunar. Bu tür inançların insan davranışlarına ve toplumsal ilişkilere nasıl etki ettiği anlaşılabilir olarak kültürel ve psikolojik açıdan derinlemesine bir değerlendirme yapılabilir.

2.3. Halk Takvimi ile İlgili Atasözleri

Halk takvimi, bir toplumun geleneksel olarak kullandığı ve yerel kültür, inançlar, mevsimler ve tarım gibi faktörlere dayalı olarak oluşturulan bir takvim sistemidir. Resmî takvimlerin yanı sıra yerel toplulukların günlük yaşamını ve etkinliklerini düzenlemek için kullanılan halk takvimi, çoğu zaman yerel ihtiyaçlara ve geleneklere daha uygun bir şekilde cevap vermek amacıyla genellikle doğa olaylarına, tarım döngülerine ve yerel inançlara dayalı olarak oluşturulur. Mevsimlerin değişimi, bitki ve hayvan döngüleri, güneş ve ay hareketleri gibi doğal gözlemlere dayalı olarak takvim sistemleri oluşturulur. Bu takvimler, yerel halkın tarım, avcılık, balıkçılık gibi faaliyetlerini düzenlemek ve etkin bir şekilde yönetmek için kullanılır.

Halk takvimleri, genellikle resmî takvimlerle farklılık gösterebilir ve kültürel özelliklere sahiptir. Örneğin, bazı halk takvimleri yerel festivallerin ve geleneksel kutlamaların tarihlerini belirlemek için kullanılır ayrıca bazen dinî veya dinî olmayan yerel tatil ve etkinlikleri de içerebilir. Halk takvimleri, geleneksel kültürün önemli bir yönünü yansıtarak toplumun kimliğini ve değerlerini gösterebilir. Bu takvimler, bir toplumun doğayla uyum içinde yaşama biçimini ve çevresel faktörlere uyum sağlama yeteneğini yansıtan önemli bir kültürel ifadedir.

Tablo 7. Halk Takvimi ile İlgili Atasözleri⁸

1. Martı martlattım, deveyi bartlattım.
2. Duman olan yerde doğan olur.
3. Baktın martın dokuzu, sal çayıra öküzü.
4. Kuzu gördüm, yazı gördüm, ot tepesi gördüm kışı gördüm.
5. Gücük ya iti soluturum ya devenin kuyruğuna çıkarım demiş.
6. Yaz yağmuru atın yelesini keser.
7. İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.
8. Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.
9. Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır.
10. Mart martladı, tavuk yumurtladı.
11. Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.
12. Mart içeri, pire dışarı.
13. Mart martlığını gösterir, koca öküzün boynuzunu karlatır.
14. Zemheride yağmur yağacağına yılan yağsın.
15. Zürefanın düşkününü beyaz giyer kış günü.
16. Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşıla.

⁸ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

17. Yazın araması, kışın taraması olmasa herkes besler mandayı.
18. İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.
19. Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.
21. Yılan sıcağa akar.

Bu atasözleri, mevsimlerin ve doğanın döngüsüyle ilgili olarak insan yaşamını ve deneyimlerini ifade etmektedir. “Martı martlattım, deveyi bartlattım.” atasözü, mevsimsel değişimlerin ve doğal olayların birbirine bağlı olduğunu ifade eder. Farklı doğa olaylarının birbiriyle ilişkilendirilmesiyle geleceği anlamaya çalışma ve planlamanın önemini vurgular. “Duman olan yerde doğan olur.” atasözü, belirli koşulların veya işaretlerin, gelecekteki olayları tahmin etmede kullanıldığını gösterir. Doğanın işaretlerinin ve olgularının, gelecekteki ve olagelen olayları öngörmeye yönelik insan çabalarıyla ilişkilendirildiğini ifade eder. “Baktın martın dokuzu, sal çayıra öküzü.” atasözü, mevsim değişikliklerinin ve olayların dikkate alınarak geleceği tahmin etmeye çalışıldığını ifade eder. Gelecekteki olayları öngörmek için çevresel gözlemlerin nasıl kullanıldığını vurgular. “Kuzu gördüm, yazı gördüm, ot tepesi gördüm kışı gördüm.” atasözü, belirli işaretlerin ve olayların gelecekteki mevsimleri tahmin etmeye yardımcı olduğunu ifade eder. Doğal gözlemlerin, gelecekteki olayları anlamak ve hava olayları ile birlikte mevsimleri yorumlamak için kullanıldığını vurgular. “Gücük ya iti soluturum ya devenin kuyruğuna çıkarım demiş.” atasözü, olumsuz durumların veya zorlukların gelecekteki olumlu sonuçlara dönüştürülebileceğini ifade eder. Zorlukların, yaratıcı yaklaşımlarla veya belirli önlemlerle aşılabileceğini gösterir. “Yaz yağmuru atın yelesini keser.” atasözü, beklenmedik durumların veya olayların gelecekteki sonuçları nasıl etkileyebileceğini ifade eder. Geleceği tahmin etmek için belirli tabiat olaylarındaki gözlemlerin kullanıldığını vurgular. “İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.” atasözü, belirli dönemlerin veya durumların insanların etkilediğini ifade eder. Zorlukların ve mevsim değişikliklerinin, insanların yaşamını nasıl etkileyebileceğini ve getireceği olumsuzlukları vurgular. “Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.” atasözü, belirli tarihlerin veya dönemlerin önemli olduğunu, gelecekteki yaşanacak olayları etkileyebileceğini ve şekillendirebileceğini ifade eder. “Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır.” atasözü, insanların mevsimsel değişiklikler ve koşullar karşısında hazırlıklı olmaları gerektiğini ifade eder. Zorlu mevsimlerde ihtiyaçları karşılamak için tedbirler alınması gerektiğini vurgular. Her mevsim ve zamanda beklentilerin aynı olmaması gerektiğini belirtir. “Mart martladı, tavuk yumurtladı.” atasözü, mevsimsel değişikliklerin ve olayların birbirine bağlı olduğunu ifade eder. Belirli dönemlerin ve olayların geleceği etkileyebileceğini vurgular. “Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.” atasözü, zorlu dönemlerde tedbirler alınması gerektiğini ifade eder. Zorlukları göz ardı etmek yerine, gelecekteki sonuçları düşünerek önlemler alınması gerektiğini vurgular. “Mart içeri, pire dışarı.” atasözü, mevsimsel değişikliklerin ve olayların doğal bir dengeye sahip olduğunu ifade eder. Belirli dönemlerde bazı şeylerin gelişeceğini veya değişeceğini öngörmek için gözlemler yapıldığını vurgular. Baharın gelmesiyle birlikte evlerde yapılan bahar temizlikleri ve havalandırmaların da yaşanan olumsuz olayları ve durumları ortadan kaldıracaklarını belirtir. “Mart martlığını gösterir, koca öküzün boynuzunu karlatır.” atasözü, mevsimlerin ve olayların belirtilerle tahmin edilebileceğini ve gelecekte yaşanacak olayların işaretlerle öngörülebileceğini vurgular. “Zemheride yağmur yağacağına yılan yağsın.” atasözü, belirli olayların veya durumların belirtilerle tahmin edilebileceğini ifade eder. Zemheride beklenen hava olayları değişiklik gösterirse alınacak ürünlerde azalmalar ve bozulmalar yaşanacağına işaret eder. Doğanın işaretlerinin ve olaylarının geleceği tahmin etmede kullanıldığını vurgular. “Zürefanın düşkününü beyaz giyer kış günü.” atasözü, insanların mevsimsel değişiklikler ve koşullar karşısında önlemler aldığını ifade eder. Zorlu mevsimlerde davranılması gerektiğini vurgular.

“Karından ibret al, yazdan kışı karşıla.” Bu atasözü, belirli mevsimlerin ve koşulların deneyimlere dönüştürülebileceğini ifade eder. Zorlu dönemlerdeki deneyimlerin, gelecekteki durumlarla ilişkilendirildiğini vurgular. “Yazın araması, kışın taraması olmasa herkes besler mandayı.” atasözü, mevsimsel değişikliklerin ve koşulların insan davranışları ve alışkanlıkları üzerinde etkili olduğunu ifade eder. Belirli mevsimlere uygun davranmanın önemini ve insan yaşamını kolaylaştırmasını vurgular. “İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.” atasözü, mevsim değişikliklerinin ve zorlu dönemlerin insanları ve diğer canlıları etkilediğini ifade eder. Zorlu dönemlerin aşılabileceği ve sonuçlarının tahmin edilebileceği vurgulanır. “Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.” atasözü, mevsimlerin ve koşulların dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Zorlu dönemlerde tedbirler alınması gerektiğini ve mevsimlerin insan yaşamını etkilediğini vurgular. “Yılan sıcağa akar.” atasözü, belirli koşulların ve çevresel etmenlerin belirli davranışları ve olayları tetikleyebileceğini ifade eder. Doğal etkileşimlerin ve olayların sonuçlara yol açabileceğini vurgular.

Halk takvimiyle ilgili atasözleri, doğa olaylarıyla insan yaşamı arasındaki ilişkiyi ve insanların çevresel faktörleri nasıl algıladığını anlamak için önemli bir kaynak olarak kullanılabilir. İnsanların çevresel gözlemleri, mevsimsel değişikliklerin ve doğal olayların gelecekteki olayları etkileyebileceğine dair inançları ve anlayışları hakkında bilgi verir. Halk takvimleri antropoloji, etnoloji ve folklor gibi disiplinlerde araştırma konusu olmuştur. Bu takvimlerin incelenmesi bir toplumun geleneksel yaşam tarzını, inançlarını ve kültürel değerlerini anlamak için önemli bir kaynak sağlar.

2.4. Halk Hekimliği ile İlgili Atasözleri

Halk hekimliği, geleneksel tıp yöntemleri ve yerel bilgi birikimine dayalı olarak hastalıkların teşhis, tedavi ve önlenmesine odaklanan bir sağlık uygulama biçimidir. Tıbbi olmayan yöntemlerin, bitkisel tedavilerin, ritüellerin ve yerel inanışların kullanılmasıyla karakterize edilir. Bu uygulama, çeşitli kültürlerde ve toplumun değişik kesimlerinde farklı isimlerle anılabilir. Örneğin yerel şifacılar, halk tabipleri veya köy doktorları gibi. Halk hekimliği, geleneksel tıbbın modern tıbbi uygulamalarla karıştığı, yerel bilgi birikimine dayalı bir sağlık anlayışını temsil eder.

Tablo 8. Halk Hekimliği ile İlgili Atasözleri⁹

1. Teke eti ilaç olur, keçi eti yel.
2. Ala keçinin gününde keklik eti yenmez.
3. Ağacı kurt, insanı dert yer.
4. Keçi kuyruğunu sallarsa teke gümlür.

Bu atasözleri şu şekildedir: “Teke eti ilaç olur, keçi eti yel.” atasözü, farklı koşulların veya değişkenlerin aynı türden bile olsa farklı sonuçlara yol açabileceğini ifade eder. Teke eti ve keçi eti aynı türden gelmelerine rağmen, farklı koşullarda farklı etkilere sahip olabilirler. Bu atasözü, aynı türden gelen şeylerin bile çeşitli koşullar altında değişebileceğini ve sonuçlarının farklılaşabileceğini anlatır. “Ala keçinin gününde keklik eti yenmez.” atasözü, bazı özel veya nadir durumların diğer zamanlara göre daha uygun olduğunu ifade eder. Ala keçinin günü, nadir ve özel bir fırsattır ve bu günün değerini

⁹ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

düşürmek istemeyen insanların başka bir şey yememesini ifade eder. Atasözü, bazı fırsatların veya durumların değerini anlamak ve onları uygun şekilde kullanmak gerektiğini vurgular. “Ağacı kurt, insanı dert yer.” atasözü, bazen dış etkenlerin veya tehlikelerin doğal çevremizi etkileyebileceğini ve zarar verebileceğini ifade eder. Ağacın içindeki kurtlar ağacı zararlı bir şekilde etkilerken, insanların da dış etkenler veya zorluklar tarafından etkilenebileceği anlamına gelir. “Keçi kuyruğunu sallarsa teke gümülür.” atasözü, bazen beklenmedik veya küçük olayların büyük sonuçlara yol açabileceğini ifade eder. Keçinin kuyruğunu sallaması, beklenmedik bir hareket olarak görülse de bu hareket, tekenin zarar görmesine neden olabilir. Atasözü, görünüşte önemsiz veya küçük gibi görünen durumların bile etkilerine dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

Bu bölümdeki atasözleri, olayların veya koşulların değişkenlik gösterebileceğini ve dikkat edilmesi gereken farklı faktörlerin olduğunu anlatarak insanların düşünce ve davranışlarını şekillendiren kültürel inançları ve değerleri yansıtır. Kültürel anlayışın, yaşam koşullarının ve çevresel faktörlerin insanların yaşamına etkilerini anlamak için önemli bir kaynak olarak incelenebilir.

2.5. Diğer Halkbilimi Unsurları ile İlgili Atasözleri

2.5.1. Komşuluk ile İlgili Atasözleri

Komşuluk, bir topluluk veya bireyin, fiziksel olarak yanı başında yer alan veya aynı bölgeyi paylaştığı diğer topluluk veya bireylerle kurduğu ilişki ve etkileşimi ifade eden bir kavramdır. Komşuluk, kültürel, sosyal ve ekonomik etkileşimlerin yoğun olduğu bir alanı kapsar ve geleneksel topluluklarda ve köylerde çok önemli bir rol oynar. İnsanlar, komşularıyla günlük yaşamlarını paylaşır, birbirlerine yardım eder, özel günlerde kutlamalar yapar ve toplumsal normları birlikte sürdürürler. Komşular arasındaki ilişkiler, sık sık düğünler, cenazeler, bayramlar gibi toplumsal etkinliklerde öne çıkar. Bu tür etkinliklerde komşular bir araya gelir, yardımlaşır ve birlikte zaman geçirirler.

Tablo 9. Komşuluk ile İlgili Atasözleri¹⁰

1. Komşunu iki inekli (öküzlü) iste ki kendin bir inekli (öküzlü) olasın.
2. Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür (karısı kız görünür).
3. Komşunun sıpası tay gibidir, anasına kızı ay gibidir.
4. Kurt komşusunu yemez.
5. El elin eşeğini türkü söyleyerek ararmış.

“Komşunu iki inekli (öküzlü) iste ki kendin bir inekli (öküzlü) olasın.” Bu atasözü, başkalarının refahını veya iyi durumunu istemenin, kendi refahınızın veya iyi durumunuzun artmasına yol açacağını ifade eder. Başkalarının mutluluğuna veya başarılarına duyulan içten dilek, kendi hayatınızı da olumlu yönde etkileyebilir. Atasözü, paylaşımcı ve cömert bir ruh hâliyle hareket edildiğinde, topluluk içindeki ilişkilerin ve karşılıklı yardımlaşmanın güçlenebileceğini vurgular. “Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür (karısı kız görünür).” atasözünde komşudakinin her zaman daha güzel ve iyi

¹⁰ Kaynak: Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını., Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing., Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi., Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.

geldiğinin yansımaları görülmektedir. Bu, bir tür kıskançlık veya mülkiyet arzusu anlamına gelir. Atasözü, insanların başkalarının yaşamına veya sahip olduklarına olan bakış açılarının değişebileceğini ve bu bakışın kendilerini etkileyebileceğini anlatır. “Komşunun sıpası tay gibidir, anasına kızı ay gibidir.” Bu atasözü, başkalarının aile üyeleri veya sahip olduklarıyla ilgili övgülerin veya özlemlerin bazen gerçek durumdan farklı olabileceğini ifade eder. Başkalarının aile fertleri veya sahip oldukları, uzaktan bakıldığında daha mükemmel veya olumlu gibi görünebilir. Atasözü, insanların toplumsal ve ailevi ilişkileri algılayışını ve değerlendirme biçimini yansıtır. “Kurt komşusunu yemez.” atasözü, topluluk içindeki insanların birbirlerine zarar vermemesi gerektiğini ifade eder. İnsanlar arasında saygı, yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin önemini vurgular. Atasözü, insanların birbirlerine karşı nasıl nazik ve dikkatli olmaları gerektiğini anlatır. “El elin eşeğini türkü söyleyerek ararmış.” atasözü, insanların birbirlerine yardım etme ve dayanışma amacıyla çeşitli yolları deneyebileceğini ifade eder. Yardım etmek veya ihtiyaçlarını karşılamak için yaratıcı ve olumlu yaklaşımların kullanılabilirliğini anlatır. Atasözü, insanların başkalarına yardım etmek için çaba gösterebileceğini ve bu çabanın sonuçlar doğurabileceğini yansıtır.

Komşulukla ilgili atasözleri, insan ilişkileri, yardımlaşma, dayanışma ve toplumsal değerler gibi konuları ele alarak insanların nasıl düşündüğünü, davrandığını ve ilişki kurduğunu anlamak için önemli bir kaynak olarak incelenebilir.

Sonuç

Türk kültürü ve edebiyatında hayvan metaforları, derin ve etkileyici bir biçimde kullanılmıştır. Bu metaforlar, insan davranışları, duyguları, karakter özellikleri ve toplumsal ilişkiler gibi çeşitli konuları anlamlandırmada ve iletmede etkili bir unsurdur. Atasözleri, geleneksel ifadeler olarak toplumun deneyimlerini, bilgeliğini, inançlarını ve değerlerini kuşaktan kuşağa aktaran bir araç olarak işlev görür.

Çeşitli kaynakların incelenmesiyle folklorik unsurları içeren hayvan sembolünün olduğu atasözleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda hayatın geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm), gündelik inanmalar (bolluk-bereket-kısmet-şans-talih-baht-nazar), halk takvimi, halk hekimliği, komşuluk gibi öğelerin atasözlerinde yansımaları değerlendirilmiştir. Buna göre atasözleri gibi atalarımızın binlerce yıllık tecrübelerinden süzülen maddi ve manevi bilgi birikimi yine halkın yaşamının her alanında varlığını göstermiştir.

Türk halk kültürünün önemli unsurlarından biri olan hayvan metaforları, edebî eserlerde geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Bu metaforlar hem dilin zenginliğini yansıtarak hem de insan düşüncesinin derinliğini açığa çıkararak toplumun kültürel bağlamını yansıtır. Türk kültürünün doğayla iç içe olan bağını ifade eden ve zengin bir anlam dünyası sunan hayvan metaforları, Türk edebiyatının ve kültürünün vazgeçilmez bir bileşenini oluşturur.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (2009). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefî Metafor “Yolda Olmak. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (4), 10-22.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

- Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğanay, A. (1973). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Güvendi Matbaası.
- Duman, M. (2012). Türk Atasözlerinde Ölüm, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* içinde (s. 97- 108). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kurumsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ong, W. J. (1991). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ögel, B. (2003). *Türk Mitolojisi C. 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev.: Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Röhrich, L. ve Wolfgang, M. (2006). Atasözleri "Milli Karakter"i Yansıtır mı?. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* içinde (s. 379-381). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Şahan, K. (2017). Metafor Ne Değildir?. *Kesit Akademi Dergisi*, (8), 166-176.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yutbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.